

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ У САКРАЛЬНІЙ ТВОРЧОСТІ МИСТЦІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

доктор філософії, проф. Богдан Тимків

Україна, м. Івано-Франківськ, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника

Abstract. The article highlights the peculiarities of the formation and the development of the sacred art and the architecture of the Ukrainian Diaspora. The artistic-figurative features of Ukrainian temple architecture and interiors are considered, in particular the specifics of their spatial organization as well as interior decorations: wall paintings, mosaics, stained glass windows and iconostases. The traditional and innovative approaches in the design of sacral buildings and the monumental-decorative organization of their internal space are singled out.

A deep analysis of the works of Diaspora artists was conducted and a new view of their activities in the field of sacred art is presented. In foreign countries, they joined the creation of artistic masterpieces, which embodied the best achievements of world culture, the diversity of its styles, trends and the traditions of national culture, which have been formed in Ukraine for centuries.

The problem of the search for the sacred form and its interpretation within the Ukrainian-Byzantine tradition was outlined, the most obvious manifestation of which was the work of the representatives of the Ukrainian Diaspora, and subsequently, due to their influence, the experiments of post-Soviet artists of the end of XXth century in Ukraine.

Keywords: Ukrainian Diaspora, sacred art, temple architecture, interpretation, national traditions, interior, artists of the Diaspora.

Постановка проблеми. Сьогодні гостро назріла необхідність збереження істотних знань про художні особливості, традиції мистецької спадщини минулого, про шляхи розвитку і взаємозв'язку мистецтва України та західної української діаспори як у духовно-сакральному, так і в побутовому контекстах національного життя. Суттєвим аспектом вивчення цієї проблеми є той факт, що внаслідок давніх еміграційних та рееміграційних процесів, в яких активну участь брали й українські мистці, творилася своєрідна палітра мистецько-культурних взаємозв'язків, запозичень і творчих надбань у художній культурі українського народу. Мистці-емігранти виступали носіями вікових традицій, зокрема, в трагічній «експериментальний» період історії (XX ст.) українського народу, який зазнавав різних утисків і репресій, особливо в сфері сакрального мистецтва. Протягом десятиліть українці в еміграції зберігали, інтерпретували кращі національні традиції та розвивали самобутню мистецьку культуру.

За століття перебування на чужині українська діаспора зберегла та розвинула кращі традиції і риси національного мистецтва України, збагативши таким чином й світову культуру. Вивчення творчих надбань мистців української діаспори дає можливість ознайомитися із сакральним мистецтвом, розвиток якого був штучно перерваний в радянській Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми сакрального мистецтва, в тому числі храмової архітектури української діаспори займалися як зарубіжні так і вітчизняні науковці, зокрема: Т. Геврик, П. Іванець, О. Іванусів, Д. Кривавич, Р. Жук, Р. Галишич, Р. Павлишин, В. Січинський, В. Слободян, М. Сополига, В. Куцевич.

Знаний на теренах Австралії, архітектор Роман Павлишин найбільшого успіху досяг в царині сакрального мистецтва, зокрема в проектуванні іконостасів. Окрім проектною діяльністю (іконостаси церкви Івана Хрестителя в Мейлендсі, церкви Пресвятої Богородиці в Брісбейні) він займався і дослідженням об'ємно-просторового вирішення українських храмів Австралії. Результати досліджень знайшли своє відображення у праці Р. Павлишина «Українські церкви в Австралії» [5].

Особливості архітектури українських сакральних споруд Північно-Східної Словаччини розкрито в монументальній праці М. Сополиги «Народна архітектура українців Словаччини». У розділі про сакральну архітектуру М. Сополига на основі порівняльно-історичного аналізу висловив думку, що в області Північно-Східної Словаччини, подібно, як і в Закарпатській Україні та лемківській області Польщі, внаслідок специфічних історичних, політичних та природних умов життя народу сформувався спільний західноукраїнський вид дерев'яних храмів східного обряду – церкви [7, с. 11].

Серед вітчизняних науковців слід виокремити працю Р.Галишича, яка присвячена аналізу художньо-образних особливостей української церковної архітектури та інтер'єрів у східноєвропейському та західному зарубіжжі в ХХ столітті.

У своїй праці «Церкви України. Перемиська єпархія.» Василь Слободян навів дані про архітектуру та історію майже 800 церков Перемиської єпархії, яка існувала з ХІ до середини ХХ століття [6].

Архітектурно-просторові вирішення українських християнських храмів у різних містах Америки, Європи та Австралії проаналізовано у працях професора Вадима Куцевича.

Окремої уваги заслуговують теоретичні роботи відомого архітектора Радослава Жука, в яких розкривається його розуміння закономірностей ритмічних співвідношень в українській церковній архітектурі.

Низка мистців та учених діаспори, зокрема, П. Андрусів, С. Гординський, Д. Горняткевич, І. Кейван, П. Мегик у багатьох наукових працях розкрили роль українського мистця в збереженні та розвитку різних видів мистецтв, особливо, сакрального.

У даному дослідженні значною мірою прислужилися матеріали десятитомної «Енциклопедії українознавства» Гол. Ред. В. Кубійович і З. Кузель, довідника «Зарубіжні українці», книги Г. Прокопчука «Українські мистці в Німеччині», І. Мірчука «Історія української культури», «Мистецтво української діаспори. Повернуті імена» за ред. О. Федорука, І. Кейвана «Українські мистці поза Батьківщиною», а також журналу «Нотатки з мистецтва» за ред. П. Мегика. Джерельною базою для дослідження, окрім вищезгаданих праць, є артефакти, архівні та польові матеріали, що стосуються української сакральної архітектури та мистецтва.

Метою статті є вивчення творчості багаточисельної когорти архітекторів, художників і сницарів української діаспори, що долучилися до створення об'єктів сакральної культури за межами України. Завданнями дослідження постало вивчення генези та специфіки творчості архітекторів та художників української діаспори та її вплив на сакральну архітектуру України межі ХХ - ХХІ століть.

Виклад основного матеріалу. Ностальгія за рідним краєвидом та символами візуальної спадщини була головним чинником, який впливав на погляди українців-емігрантів щодо вигляду сакральних споруд та предметів літургійного й обрядового характеру. Бажання зберегти на чужині свою ідентичність через сакральне мистецтво втілюється у спрощенні чи ідеалізації української культурної спадщини.

Дбаючи про матеріальні статки, емігранти, однак не забували і за духовність. Відсутність рідної Церкви відчувалася в той час особливо. І вона стала тим центром, навколо якого об'єднувалися переселенці, і яка в подальшому зіграла вирішальну роль у збереженні їх національної самобутності.

Вражає подібність перших храмів до українських церков, насамперед, Карпатського регіону – Бойківщини чи Гуцульщини. Пізніше (у 20-х роках) почали з'являтися дерев'яні й муровані церковні будівлі, які будувалися під наглядом професійних архітекторів, поміж яких виділявся о. Філіпп Ру.

Професійний рівень сакральної архітектури та мистецтва наших емігрантів значно підвищився після Другої світової війни, коли в Америку приїхали українські архітектори, мистецтвознавці, художники, мистці-сницарі.

У Нью-Йорку вже працював архітектор Юліан Ястремський (уродженець Вінніпегу), за проектами якого було збудовано низку сакральних споруд у модерному стилі. Зокрема, церкву Христа Царя в Філадельфії, церкви св. Івана Хрестителя в Ньюарку і в Оттаві (Канада), дерев'яну церкву в Барнесборо та ін.

Згодом архітектор І. Жуковський виконав проект церкви з дзвіницею у гуцульському стилі в Гантері. У 1949 році емігрував до США Аполінарій Осадца, який здобув фах інженера-архітектора в Львівській політехніці (1941 р.). За його проектами збудовано цілу низку українських храмів, зокрема, церкву св. Юра в Нью-Йорку, св. Йосафата в Гартфорді. Значну кількість проектів церков створив і Юрій Кодак, серед яких – церква-пам'ятник св. Андрія в православному центрі Бавнд-Брук, виконана в стилі козацького бароко. Архітектор брав участь у реалізації проекту парафіяльного центру Української православної громади Успіння Пресвятої Богородиці в Оттаві, виконаного В.Томашевським. У Вашингтоні за проектом М. Німціва (також випускник архітектурного відділу Львівської політехніки) споруджено в бароко-модерністичному стилі католицьку церкву і православну, св. Андрія, церкву Богородиці (Лякаванна, Нью-Йорк, США), український греко-католицький собор св. Родини (Вашингтон, 1975-1991 рр.) тощо.

У Канаді ж проектами та будівництвом церков в 30-их роках займався вищезгаданий нами о. Філіпп Ру (1883-1962), що був родом з Лотарингії. Він вивчив українську мову, перебуваючи в монастирі оо. Василіян у Бучачі, а також ознайомився зі здобутками української архітектурної школи. Використовуючи традиційні форми українського церковного будівництва збудував цілу низку церков у Канаді, зокрема, церкву св. Йосафата в Едмонтоні (1939-1948 рр.), католицький собор Непорочного Зачаття «степову катедру» в Кукс-Крик (Манітоба) та ін. Будівництво дев'ятибанної базиліки розпочато було в 1930 році, а повністю завершено у 1952 р. «Степова катедра» вражає досконалістю архітектурних форм та оформленням внутрішнього об'ємного-просторового інтер'єру церкви, що зробило її відомою у всій Канаді.

Про вигляд українських церков Канади дізнаємося із книги-альбому Парасі Іванець «Українські церкви Альберти», виданої у Пряшеві 1991 року. В альбомі містяться кольорові малюнки 156 українських церков (64 православних і 92 католицьких) з коротким описом кожної з них українською та англійською мовами. П. Іванець подорожувала по цілій провінції, замальовуючи з натури церкви та збираючи інформацію про час їх створення, релігійну приналежність та точну назву церкви. В Україні мало відомостей про ці архітектурні споруди з далекої Альберти, створені нашими земляками поза межами Батьківщини.

Проектування, будівництво та облаштування українського храму було одним з найвідповідальніших завдань для мистців-емігрантів. У проектуванні сакральних споруд для української громади, окрім загальноприйнятого принципу, що церква має бути водночас і символом віри, і мистецьким твором, потрібно було ще й втілити українські традиції в будівлю модерного стилю. Слід зазначити, що після того як здобутки і досягнення храмового будівництва та облаштування церков початку ХХ ст., були перервані в Україні радянською владою, вони знайшли своє продовження за кордоном, в еміграції.

В Америці, наприклад, утворилось кілька течій в сакральній архітектурі, які представлені:

1) еkleктичними будівлями сучасної техніки та матеріалів, які повторюють здебільшого стилеві характеристики: візантійського стилю, традиції українського народного дерев'яного будівництва або козацького бароко XVII-XVIII ст.;

2) спорудами сучасної конструкції, у композиції яких використано куполи різних стилів, як головних елементів української ідентичності. Тут застосовуються українські декоративні мотиви в різьбі, мозаїці, іконостасі, вітражі та інших деталях;

3) будівлями сучасної конструкції і техніки, в яких архітектори творчо намагаються викликати асоціації з українською архітектурною спадщиною і її традиціями. Ці новаторські пошуки наповнені ремінісценціями українського архітектурного краєвиду.

Така ситуація церковного будівництва характерна не тільки для Америки, але і для багатьох інших країн світу, де проживають українці. Існує і четвертий тип будівель. Це споруди, у яких інтерпретовано виражальною мовою багатющу спадщину української сакральної архітектури та пристосовано до сучасних модерних засобів конструкції і мистецьких форм вислову. До таких пошуків належить творчість архітектора, професора Радослава Жука [2, с.16-17].

Після Другої світової війни він переїхав до Австрії, де отримав середню освіту, а пізніше, в 1956 році, – фах архітектора в Канаді. Ще студентом виявив неабиякий хист до архітектури – його дипломний проект переміг на Всеканадському конкурсі і отримав стипендію на студійне подорожування по Європі. Світову славу йому принесла низка українських церков, спроектованих ним в США і Канаді, в яких він не відтворює, не імітує елементи чи стилі минулого тисячоліття, а прагне знайти форми вираження цих вікових традицій сучасною мовою в новому північноамериканському середовищі. Архітектурні споруди Радослава Жука відзначаються чистотою форм, умілим володінням ритмом та динамічно-геометричними формами. Їм властиві деякі спільні риси, наприклад, три або п'ять верхів, чіткий геометричний ритм, висока дзвіниця, яка ніби перегукується з контурами верхів церкви, приземкуватий об'єм.

Детальний опис деяких церков архітектора знаходимо у статті Юрія Шереха «Про церкви Радослава Жука». Насамперед, увагу професора привернула церква Пресвятої Трійці неподалік Кергонксона (США), збудована серед лісистих гір, неподалік від центру відпочинку Українського Народного Союзу. Вона ніби вбудована в невеликий горбок на широкій лісовій галявині. Церква зведена у гармонії з навколишньою природою: «...стіни, крім однієї, не скляні, але між стіною і дахом вузький розріз відкривається на довкільний ліс, ніби включає його в молитовний простір» [9, с. 292].

Кожна з проєктованих Радославом Жуком споруд є оригінальним твором, що гармонійно поєднаний з навколишнім ландшафтом.

Архітектор виступає проти культурного примітивізму і зречення новаторської творчості. Він вважає, що відтворення вже існуючих в Україні церков – це абсурд. Радослав Жук – професор архітектури, почесний член Королівського товариства архітекторів Канади, почесний професор Української академії мистецтв (нині - Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури). Багато працює науково, його цікавить процес проєктування, відношення між культурою і мистецтвом, його наукові праці, новаторські проєкти широко відомі в Канаді, Австрії, США, Англії, Італії. Він є автором багатьох оригінальних сакральних споруд, збудованих в різних країнах, які репрезентують світові національну сутність і багатство української культури.

За проєктом Радослава Жука збудовано храм Різдва Пресвятої Богородиці у Львові (1993-2000 рр.). Будівля храму становить сучасне, інноваційне вираження архітектоніки та планування, а конструкція й будівельні технології виражають логічність у виявленні характеру української церкви.

Ще одним відомим архітектором Канади є Василь Григорович Томашевський, уродженець с. Чайківка Житомирської області. У 1933 р. вступив на архітектурний факультет Київського художнього інституту (тепер – Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури), який закінчив у 1940 р. А згодом студіював скульптуру на вечірніх факультетах Королівської академії в Брюсселі та Академії мистецтв у Мадриді. Пізніше В. Томашевський оселився в Оттаві, де плідно почав працювати в галузі архітектури.

Професійне визнання архітектору приніс цілий ряд споруд – насамперед це Католицька духовна семінарія в Монреалі (1958 р.), яка вражала вишуканою професійною майстерністю, художнім втіленням прогресивних народних традицій. На думку М. Катерноги, цей комплекс «ніби чарівний самоцвіт здійнявся на канадській землі і заіскрився величними гранями численних вікон-рушників на білому тлі високих семінарських стін. А над вікнами по всьому периметру споруди барвистим вінчалним вінком засяяли ромбовидні розетки. Всі архітектурні елементи будови знайшли пропорційне людині витончене вирішення і артистично нівелюють її несиметричну будову, зумовлену функціональним призначенням приміщень» [3, с. 38].

Творчою інтерпретацією національних традицій відзначається проєкт української греко-католицької церкви в Монреалі та інтер'єр римо-католицької каплиці св. Вінсентія в Оттаві. До запроєктованих елементів внутрішнього інтер'єру каплиці належать вівтар, фігурні барельєфи для Хресної дороги та декоративні вітражі. Вівтар та бар'єр для причащення виконані з дерева – полірованого береста, престол з італійського мармуру, даросховниця та свічники – бронзові з позолотою. Всі ці елементи гармонують між собою та з архітектурним інтер'єром церкви, створюючи цілісний художній образ споруди.

В. Томашевський розробив також проєкт парафіяльного центру української православної громади Успіння Пресвятої Богородиці в Оттаві, що складається із залу засідань, театру, бібліотеки, класів для української недільної школи тощо. Церква Успіння Пресвятої Богородиці розташована на другому поверсі центру. У споруді найбільш захоплює височінь храму і барвистий колорит прозорих вітражів.

Поруч з відомими архітекторами над облаштуванням внутрішнього простору храмів працювала ціла когорта талановитих художників та сницарів, які надавали українським церквам національної самобутності й колориту.

Серед цих мистців помітною постаттю є Петро Липинський (1888-1975), який приїхав до Канади у 1914 р. і оселився в Едмонтоні. Художню освіту здобув у парафіяльній іконописній майстерні м. Гусятини, а пізніше вдосконалював свою майстерність у Почаївській Лаврі. Виконав низку ікон в стилі класицизму для церков Галичини (насамперед нинішньої Тернопільщини). Починаючи з 20-х років, мистець плідно працював на теренах Канади, малюючи окремі ікони та іконостаси, стінописи, а також виконував плащаниці. П. Липинський брав участь у створенні внутрішнього інтер'єру в 40 українських греко-католицьких і православних церквах провінцій Альберта, Саскачеван і Манітоба [10, с. 1-3]. Зокрема, в церквах Пресвятої Євхаристії в Гефорді, Пресвятої Трійці в Ледуку, Івана Хрестителя в Гіллідрі, Пресвятої Трійці в Плейн-Лейку, Покрови Богоматері в Ельдорні, св. Петра і Павла в Мондері.

Одночасно з П. Липинським в галузі іконопису працювали в Канаді Павло Заболотний та Степан Меуш. Для іконописної манери П. Заболотного характерним є дотримання стильових принципів класицизму. На думку Д. Степовика, мистець малював «святих у позах непорушного стояння, надавав рисам обличчя безпристрасності, а сяючим очам – лагідного виразу, за яким

відчувається авторське бажання підкреслити думку про близький контакт між образом і глядачем» [8, с. 54]. П. Заболотний у 1936 р. виконав стінописи у церквах в Айну і Доброводах (Саскачеван).

Степан Меуш, на думку багатьох дослідників (І. Кейван, Д. Степовик та інші), був знавцем рисунку та колористики, умів гармонійно поєднувати іконопис з іншими елементами внутрішнього оформлення інтер'єру. Однак, на думку І. Кейвана, він не достатньо володів принципами старої української поліхромії та іконографії. Мистець майстерно виконав розписи у низці церков, насамперед, у Саскачевані – церква Божої Матері Невтомної Помочі в Йорктоні, Преображення Господнього в Ковалівці, Івана Хрестителя в Аррані, св. Василя в Реджайні тощо [4, с. 95].

Вищеназвані та багато інших мистців внесли посильний вклад у розвиток українського сакрального мистецтва діаспори на початкових етапах його становлення, у відриві від своїх витоків. На зміну їм прийшла ціла когорта досвідчених, талановитих, професійно сформованих мистців. Серед них – відомі в світі імена представників сакрального мистецтва діаспори ХХ ст. Петра Холодного (Молодшого), Святослава Гординського, Теодора Барана, Ювеналія Мокрицького та інших.

Висновки. Творча праця мистців на теренах Західної Європи, Північної й Південної Америки та Австралії становить потужний пласт художньої самосвідомості українців, є безцінним надбанням національної культури тісно пов'язаним з історією, звичаями та традиціями нашого народу. Вони не розгубили на чужині те, що створювалось упродовж століть українським народом, не розчинилися в культурах інших народів, а гідно репрезентували духовні й мистецькі скарби свого народу на чужині, водночас ставши невід'ємною частиною світової культури. Їх мистецькі твори зберігаються у відомих всьому світу музеях, зокрема, в Українському музеї у Нью-Йорку, Інституті і музеї українського мистецтва в Чикаго, музеї цивілізації в Оттаві (Канада), музеї при Українському католицькому університеті в Римі та інших. Окрім цього, своєрідними мистецькими осередками на чужині стали і українські храми, каплиці, які будувалися та оздоблювалися мистцями діаспори й при яких досить часто створювалися невеличкі музеї чи музейні кімнати, наповнені чудовими колекціями як давніх так і сучасних творів українського образотворчого, декоративно-прикладного та сакрального мистецтва.

Таким чином, мистці, опинившись на чужині, зберігали й примножували мистецькі традиції української культури. Вони вважали своїм обов'язком не тільки вивчати значні досягнення європейського мистецтва, але й вносити в те європейське мистецтво власні, оригінальні надбання. Важливим для розвитку українського мистецтва є той факт, що творчий потенціал діаспори складався з мистців різних регіонів України, і тому сучасне українське мистецтво на еміграції мало змогу розвиватися як всеукраїнське та репрезентувати українську культуру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борис А. Вплив творчості Радослава Жука на розвиток сакральної архітектури Західної України в період кінця ХХ – початку ХХІ століть : дис. ... канд. арх. / Андрій Борис ; МОН України, Нац. ун-тет «Львівська політехніка». – Львів, 2017. – 24 с. – Бібліографія: с. 17–18 (8 назв).
2. Геврик Т. Церковна архітектура українців Північної Америки: Архітектор Радослав Жук / Тит Геврик // Мистецтво української діаспори [редкол. : О.Федорук та ін.] - К. : Тріумф, 1999. - Вип. 1. - С.16-17.
3. Катернога М. Творчість вихованців академії за рубежом. В. Г. Томашевський / М.Катернога // Українська академія мистецтв : науковий збірник. – Вип.4. – К., 1997. – С.38
4. Кейван І. Українські мистці поза Батьківщиною / Іван Кейван. – Едмонтон-Монреаль, 1996. – 226 с.
5. Павлишин Р. Українські церкви в Австралії / Роман Павлишин. - Мельбурн : Університет ім. Монаша, Відділ славістики, 1993. – 60 с.
6. Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія./ Василь Слободян – Львів, 1998. - 863 с.
7. Сополига М. Народна архітектура українців Словаччини / М.Сополига. - Свидник, 2016., - 351 с.
8. Степовик Д. Українська іконологія й іконографія / Дмитро Степовик. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2003. – 312 с.
9. Шерех Ю. Третя сторожа. Про церкви Радослава Жука / Юрій Шерех. – К. : Дніпро, 1993. – 147 с.
10. Bilash R.. Peter Lipinski : Church Artist // Alberta Past. – Edmonton. – 1988. December. – Vol. 4. – Issue 2. – P/ 1-3.